

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25386328.1401.4.7.4.7>

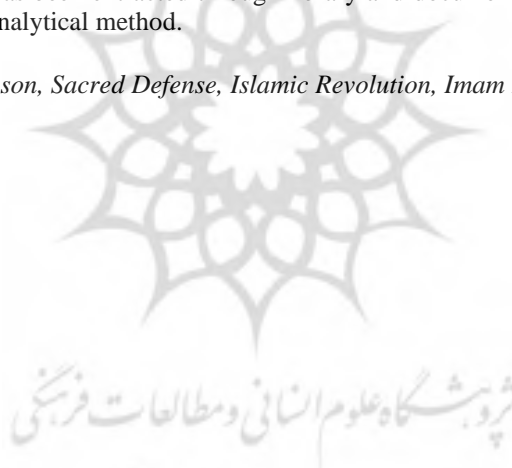
Presenting the model of Rationality in Holy Defense In the Thought of Imam Khomeini (RA)

Morteza Molaei¹

Abstract

The relationship between rationality and events such as holy defense is one of the basic questions in political thought and philosophy, especially in the new era. Certainly, political action based on rationality and events as foundations of society has always been on the focus of political thinkers from past to present. Since the beginning of the Islamic revolution, some people have been trying to interpret the victories, especially during the war, as equivalent to a kind of extremism and radicalism, as well as contrary to rationality. In the meantime, Imam Khomeini (Madazla Al-Aali) as a sage and scientist of the Islamic world, believes that the holy defense from the beginning to the end was one of the "most rational and resourceful movements of the Iranian nation". The present article tries to show the function of reason in the brilliant passage of the Iranian nation from the era of holy defense. The necessary data has been extracted through library and document study and analyzed by descriptive-analytical method.

Keywords: *Reason, Sacred Defense, Islamic Revolution, Imam Khomeini.*

1. Assistant Professor of Political Science, Department of Soft Power, Faculty of Humanities, Imam Hossein University of Officer Training and Guard Training, Tehran, Iran; mo.molaei@gmail.com

ارائه الگوی عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره)

مرتضی مولایی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۶

چکیده

نسبت بین عقلانیت و رویدادهایی چون دفاع مقدس از جمله پرسش‌های اساسی در اندیشه و فلسفه سیاسی به‌ویژه در عصر جدید به شمار می‌آید. یقیناً عمل سیاسی مبتنی بر عقلانیت همواره به‌عنوان یکی از مقومات جامعه، در حیات گذشته و امروز بشر مورد توجه متفکران سیاسی قرار داشته و دارد. از ابتدای وقوع انقلاب اسلامی، برخی تلاش داشته و دارند پیروزی‌های شکل گرفته به‌ویژه در مقطع جنگ را مساوی با نوعی تندروی و رادیکالیسم و نیز مغایر با عقلانیت، معنا کنند. در این میان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان یک حکیم و دانشمند جهان اسلام، معتقدند دفاع مقدس از ابتدا تا انتها یکی از «عقلانی‌ترین و مدبرانه‌ترین حرکات ملت ایران» بوده است. برای شناخت این گزاره، باید به این پرسش که الگوی عقل در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) چیست؟ پاسخ گفت. این تحقیق از نوع کاربردی و با رویکرد آمیخته است که به روش کتابخانه‌ای و با تحلیل محتوا و نظریه‌پردازی داده‌بنیاد به‌صورت کمی و کیفی انجام گرفته است. براساس منظومه فکری حضرت امام خمینی (ره) عقل در دفاع مقدس در ابعاد و مؤلفه‌های ارکان (خرد جمعی، اعتماد به امداد الهی، رعایت اصول تصمیم‌گیری و ...)، مبانی و جهت‌سازها (قرآن، احادیث اهل بیت، ولایت فقیه، آموزه‌های دینی و ...)، موانع و چالش‌ها (استکبار، ضعف ایمان، غرور، اختلاف و ...)، اهداف (تقویت روحیه، انسجام، آرامش به مردم و ...) دستیابی به وحدت فرماندهی، پرهیز از غرور، تنبیه متجاوز، ورود به خاک عراق و ابتکار و خلاقیت را تسهیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: الگو، عقل، دفاع مقدس، انقلاب اسلامی، امام خمینی.

۱. استادیار علوم سیاسی، گروه آموزشی قدرت نرم، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام

حسین (ع)، تهران، ایران؛ mo.molae@gmail.com

۱- مقدمه

عقل و عقلانیت و همچنین ترسیم سیر حرکت انسان بر مدار خرد، به‌ویژه در مواقع عبور موفق از بحران‌های مختلف در تاریخ بشریت، قدمتی بسیار طولانی دارد و اندیشمندان زیادی در این موضوع، به بیان دیدگاه‌های خود پرداخته‌اند. در واقع مفهوم عقل و عقلانیت قبل از آن‌که مفهومی متداول در عالم سیاست و جامعه باشد، مفهومی خاص در علوم فلسفی است. مکاتب فکری و فلسفی مختلف رویکردهای متعددی نسبت به آن دارند.

در قرن بیستم، شاهد آن بودیم که هویت انسانی دچار بحران گشت و کرامت انسانی مورد خدشه واقع شد. بر اساس سیاست‌های مادی‌گرایانه غربی، عقلانیت، تنها در سیاست‌های توسعه‌طلبانه دو بلوک شرق و غرب تجلی داشت. ایدئولوگ‌های شرق و غرب تلاش داشتند به بشریت بفهماند که تنها یک راه عقلانی وجود دارد و آن هم بر محور عقل‌ابزاری انسان است؛ عقلی که هدف آن تأمین صرف نیازهای مادی انسان بوده و به وحی و عالم ملکوت بی‌اعتنا است.

در اواخر قرن بیستم، مجاهدت امام خمینی (ره) و حضور مردم انقلابی در صحنه، موجب تشکیل نظام جمهوری اسلامی شد. انقلاب اسلامی مفاهیم اساسی حوزه اندیشه سیاسی را دگرگون ساخت. در واقع انقلاب اسلامی در قالب اندیشه خردگرایی غرب و شرق قابل درک نبود و از نگاه اندیشمندان آن‌ها، اصول و مبانی آن در بیرون از دایره عقلانیت و منطق جاری قرار می‌گرفت. در ادامه راهبری و هدایت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نشان بر تأکید معظم‌له بر اهمیت عقل و عقلانیت در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی دارد. در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص تضاد در نوع نگاه به عقل در اندیشه اسلامی و اندیشه غربی به این شکل بیان شده است: «ملت ایران راه خودش را پیدا کرده؛ ملت ایران حرکت را با منطق و عقلانیت و با توکل به خدا، با قدرت، با سرعت، با اطمینان به نفس دارد پیش می‌برد و این راه را طی می‌کند. امروز ملت ایران به خودش اطمینان دارد؛ جوان‌های ما با اطمینان به نفس کار می‌کنند؛ دستگاه‌های دانشگاهی ما، مجموعه‌های دانشگاهی ما مملو و سرشار است از فکر و ابتکار که امروز در زمینه علم دارد انجام می‌گیرد؛ در زمینه ساخت‌وساز هم همین جور است؛ در زمینه‌های گوناگون هم همین جور است؛ عقلانیت حرف اول را در کشور دارد می‌زند، متنها با توکل به خدای متعال، با اعتماد به خدای متعال. ما می‌دانیم که ملت ایران در این راه مطمئناً پیروز خواهد شد و به نتایج مطلوب خودش،

به آرمان‌های مطلوب خودش خواهد رسید» (بیانات در دیدار با فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۵/۱۱/۱۹).

از ابتدای تأسیس نظام جمهوری اسلامی و با تأکید در دوران دفاع مقدس، این موضوع که الگوی فرماندهی و مدیریت و همچنین حکمرانی ایران اسلامی باید مبتنی بر عقلانیت باشد، همواره مورد توجه بوده است. امام خمینی (ره) می‌فرماید: «اسلام برای این انسانی که همه چیز است؛ یعنی از طبیعت تا ماورای طبیعت تا عالم الهیات مراتب دارد، اسلام تر دارد، برنامه دارد اسلام. اسلام می‌خواهد انسان را یک انسانی بسازد جامع؛ یعنی رشد به آن‌طور که هست بدهد. حظ طبیعت دارد، رشد طبیعی به او بدهد؛ حظ برزخیت دارد، رشد برزخیت به او بدهد؛ حظ روحانیت دارد، رشد روحانیت به او بدهد؛ حظ عقلانیت دارد، رشد عقلانیت به او بدهد؛ حظ الهیت دارد، رشد الهیت به او بدهد. همه حظوظی که انسان دارد و به‌طور نقص است، الآن نرسیده است؛ ادیان آمده‌اند که این میوه نارس را رسیده‌اش کنند؛ این میوه ناقص را کاملش کنند» (امام خمینی، ۱۳۸۶، ج ۴: ۹).

دو بلوک شرق و غرب، برای سیطره تفکر و اندیشه خود، سعی در حذف انقلاب اسلامی داشتند؛ لذا جنگ هشت‌ساله را به ایران تحمیل کرده و هم‌زمان تلاش کردند بنیان انقلاب اسلامی و تفکر انقلابی‌گری و مقابله با نظام سلطه را در تضاد با عقلانیت ترسیم کنند و عقلانیت را به داشتن عقل معاش صرف تنزل داده و خرد را مساوی با کرنش در مقابل قدرتهای بزرگ ارائه دهند. براین اساس و با محاسبات عقل ابزارگونه، نظام سلطه تصور می‌کرد انقلاب اسلامی با جنگ به زودی ساقط می‌شود، لکن از اصول و مبانی عقلانیت در نظام اسلامی غافل بودند. بر اساس تفکر الهی حضرت امام خمینی (ره) - که استراتژی و راهبرد اصلی معظم‌له در مقابله با نظام سلطه به‌ویژه در دوران جنگ بود - نباید همه چیز را براساس عقل مادی محاسبه نمود و تصور داشت اگر قدرتی عده و عده بسیار داشت قطعاً آنان پیروز خواهند شد. چراکه براساس عقلانیت اسلامی، وعده و امداد الهی برای مسلمانان پیرو راه حق حتماً محقق خواهد شد. حضرت امام خمینی (ره) بر مبنای عقلانیت متصل به وحی این آیه قرآن را به صورت قلبی و عملی باور داشتند که *إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ*؛ تنها لشکر خدا فاتح و غالب خواهد بود (مائده، ۵۶) و رزمندگان اسلام با تمسک به همین عقلانیت که ریشه در خرد و تفکر و همچنین وحی داشت، پیروزی‌های بزرگ را رقم زدند.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این خصوص می‌فرماید: بعضی‌ها عقل و عقلانیت به معنی ترسیدن، معنا می‌کنند؛ وقتی می‌گویند عاقل باشید، یعنی بترسید، یعنی منفعلانه برخورد کنید، یعنی از مقابل دشمن فرار کنید! نه [این درست نیست]؛ ترسوها حق ندارند اسم عقلانیت را بیاورند. اگر کسی ترسید و فرار کرد و میدان را خالی کرد، نمی‌توان اسم این را عقلانیت گذاشت، اسم این ترسیدن و فرار کردن است؛ عقلانیت عبارت است از محاسبه‌ی درست. (بیانات در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۳۹۹/۷/۲۱)

به عقیده‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌توان عنصر عقلانیت را بعد از گذشت بیش از چهار دهه از تشکیل این نظام، به‌وضوح دید: جمهوری اسلامی از آغاز و در مسائل گوناگون، با منطق حرکت کرد؛ ما در جنگ تحمیلی، منطق را مبنای کار خودمان قرار دادیم؛ در قبول قطعنامه، منطقی عمل کردیم؛ در قضایای گوناگونی که بعد از جنگ تا امروز وجود داشته است، همه‌جا بر اساس منطق و استدلال عمل کردیم؛ هیچ‌کجا جمهوری اسلامی بی‌منطقی نشان نداده است؛ در این قضیه (هسته‌ای) هم با منطق دارد حرکت می‌کند (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی در تاریخ، ۱۳۹۳/۱۱/۱۹).

پرواضح است که بررسی درباره عنصر عقلانیت در جمهوری اسلامی ایران و به‌طور خاص در دوران دفاع مقدس، می‌تواند فصل جدید نظری و ارزشمندی در پرداختن موضوعات دفاع مقدس تلقی گردد. از این‌رو مقاله حاضر می‌کوشد ضمن بررسی مؤلفه‌های اساسی عقلانیت در انقلاب اسلامی به‌طور ویژه به موضوع عقلانیت در دوران دفاع مقدس را مورد بحث قرار دهد.

سؤال اصلی تحقیق:

الگوی عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) چیست؟

سؤال‌های فرعی:

ابعاد و مؤلفه‌های عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) چیست؟

دیدگاه‌های موجود در مورد عقلانیت چیست؟

۲- مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

۲-۱- تعریف مفاهیم و اصطلاحات

آنچه در قسمت مفهوم‌شناسی این مقاله نیازمند بررسی و تحقیق است، بیان دو مفهوم اصلی عقلانیت و دفاع مقدس و معنای موردنظر از آن است.

دفاع مقدس

مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروی‌های مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق و نظام سلطه به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند را دفاع مقدس می‌گویند. جنگ عراق و ایران یا جنگ هشت‌ساله که در ایران با نام جنگ تحمیلی و دفاع مقدس شناخته می‌شود در منابع عربی و غربی بنام جنگ اول خلیج یاد شده و در عراق دوران حکومت صدام حسین با نام قادسیه صدام از آن یاد می‌شد، طولانی‌ترین جنگ متعارف در قرن بیستم میلادی و دومین جنگ طولانی این قرن پس از جنگ ویتنام بود که نزدیک به هشت سال به طول انجامید. جنگ در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ (۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰) با حمله عراق به ایران آغاز شد. در این روز درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش هم‌زمان نیروی هوایی عراق به ده فرودگاه نظامی و غیرنظامی ایران و تهاجم نیروی زمینی این کشور در تمام مرزها به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد.

عقلانیت

عقلانیت، از ریشه «ع ق ل» می‌باشد. عقل در لغت، به معنای «دریافت»، «دانش»، «خرد» یا «دریافت صفات اشیاء از حسن و قبح و کمال و نقصان و خیر و شر» بیان شده است (دهخدا، ۱۳۹۰). بر این مبنا و براساس تعریف اولینی، عقلانیت را می‌توان اراده آدمی برای به دست آوردن دانش و یا استفاده از تدبیر عاقلانه تعریف نمود که با عباراتی همچون حس، رویه، عقیده کورکورانه و سنت در تقابل است. عمل عقلانی نیز به قدرت عقلانیت یا دلیلی که بشر آن را قبول می‌کند، ارتباط دارد که این دلایل، بر پایه فکر باشد و نه بر اساس حس و هیجانات (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۹). لذا، عقل و تفکر از جمله اسباب وجودی بشر است و انسان بدون عقلانیت و

به دور از رفتار عقلانی، قبل تصور نیست. گزاره عقلانیت و عقل گرایی، در متون غرب، با عباراتی همچون «Rationality» و «Reasonable» بیان شده است.

برای اشاره به تعریف‌های متعدد از عقلانیت، لازم است بیان گردد به تناسب نوع نگاه به ماهیت بشر، می‌توان به صورت‌های متعددی از عقلانیت دست یافت؛ اگر بشر موجودی با ویژگی‌های غلبه فکر بر اراده و عمل لحاظ شود (حیوان سخنگو)، عقل فلسفی را ناظر هستیم و در صورت اولویت به عنصر اراده و عمل در بشر (حیوان عملگرا)، عقلانیت به تناسب آن تعریف عمل‌گرایانه خواهد داشت. در تفاوت دیگر تعریف‌های عقلانیت، عده‌ای که جهان آفرینش را بر مبنای حسگرایانه و تجارب بشر، موجب شناخت فرض می‌کنند، عقلانیت را با به دست آوردن تجربه و حس یکی در نظر می‌گیرند، اما اگر شناختن گیتی به واسطه عقیده و فکرهای فطری و بر اساس فرآیندهای عقلانی در نظر گرفت شود، عقل در برابر تجربه و حس خواهد بود (نظری، ۱۳۹۴: ۳).

انتخاب عقلانی

تولد عصر روشنگری با نظریه‌پردازی‌های افرادی مثل لاک، ماکیاول، هابز، بنتام، میل، هگل و کانت صورت گرفت. هر کدام این نظریه‌پردازان تلاش داشتند عقل و نقش آفرینی آن را در جامعه نهادمند کنند؛ بعضی در این موضوع سخن از قرارداد اجتماعی مطرح کرده‌اند، بعضی بر اصل بودن نفع تأکید نموده و بعضی نیز عقل‌گرایی را بر اساس اراده‌ای عقلایی در نظر گرفته‌اند (پولادی، ۱۳۸۰).

بیان عقلانیت در دیدگاه ماکس وبر، به‌عنوان یکی از جامعه‌شناسان عصر کلاسیک و همچنین یورگن هابرماس از جامعه‌شناسان عصر معاصر و از پیروان مکتب فرانکفورت، قابل تأمل است. از طرفی، وبر تلاش دارد وجوه غیرعقلانی حیات انسان را که شامل حیات عاطفی و سنت‌های انسانی است، تعبیر کند و در طرف دیگر، هابرماس عقلانیت ابزاری را نقد نموده و با قرائتی مدرن از عقل‌گرایی، ضرورت اعمال عقلانیت در ارزش‌ها و حیات انسان را مطرح می‌نماید (محمدی، ۱۳۸۲: ۱۲۹). با این اوصاف، انواع مختلف عقلانیت و منطق سیاسی، همچنان به‌عنوان یکی از سؤال‌های بنیادی در حوزه اندیشه سیاسی مدنظر است. به شکلی که قرن بیستم، زمینه‌ای برای همین نزاع‌ها در راستای برتری نظراتی است که هر یک خود را نظامی عقلانی و بر

پایه منطق ارائه می‌دهند و اساس تمامی این دیدگاه‌ها، هم دیدگاه‌های راست و هم چپ، غفلت کردن از عنصرهای فرا انسانی در حوزه عقلانیت و رفتار عقلانی می‌باشد که موجب شده همه چیز در تجربه و عقل انسان محصور گردد؛ بنابراین، آنچه تفکر عقلانیت مدرن را از نظرات دیگر متفاوت می‌سازد، تلاش مدرنیته در معرفی عقل انسان به عنوان تنها سامان‌بخش عرصه حیات اجتماعی و نفی پیوند آن با عقل ماورائی و فرابشری است. درحالی که در نظرات کلاسیک در غرب و شرق عالم، همیشه سخن از تأثیرگذاری مابعدالطبیعه در فرایند عقلانیت بشر به میان آمده است.

مجموعاً در غرب انتخابی بر اساس عقلانیت است که در آن عقل به مثابه منبع و ابزار لحاظ شده باشد. فرایند تصمیم‌گیری در این نحله، عقل خود بنیان بوده و معیار صدق و کذب گزارها، خود اوست. در مقام باید و هست، تمرکز و توجهات بر عقل جمعی و عقلانیت اساساً نسبی است (مجیدی، ۱۳۹۳: ۲۵).

عقلانیت اسلامی

بررسی نوع نگاه اسلام به عقلانیت، نیازمند انجام پژوهش‌های تفصیلی در این خصوص است، اما به اختصار، می‌توان نظرات اسلام را با مؤلفه‌های اساسی عقلانیت سیاسی جدید به شکل زیر مقایسه نمود:

نوع عقلانیت		گزاره‌ها		
عقلانیت مدرن	رفاه و دنیا غایت جامعه	جدایی دین از سیاست	اثبات‌گرایی	دموکراسی (اومانیزم)
عقلانیت اسلامی	سعادت غایت جامعه	دین‌محور سیاست و جامعه	تلفیق آرمان و واقعیت	مردم‌سالاری دینی
				نیازهای مادی مبنای تصمیم‌گیری
				دنیا گذرا و آخرت سرای باقی

عقلانیت در دوران دفاع مقدس

با نگاهی جامع و تدبرمحور به قرآن کریم، به روشنی عقلانیت با مبنای الهی در عرصه‌های مختلف مشهود است. قرآن کریم انبیاء الهی را یاد می‌کند که هر کدام با شاخصه‌ای از جبهه باطل، روبه‌رو بوده‌اند و هر کدام با تمسک به عقلانیت وحی‌مدار، به مقابله در برابر این جبهه همت

گمارده‌اند. حضرت لوط (ع) در برابر قوم بدکردار نجات یافت (ابراهیم: ۷۱) سلیمان نبی (ع) به مُلکی دست یافت که حکم خدا را با درایت در آن پیاده نمود (ص: ۳۵) و در نهایت و غایت، الگوی پیامبران و ختم مرسلان، حضرت محمد (ص)، با تدبیر و عقلانیت اسلامی در برابر مشرکان و کافران و منافقان، دین الهی را ابلاغ و تبیین نمود که خداوند اراده جهانی شدن و پاینده شدن آن را نمود. (توبه: ۳۳) و موارد متعدد دیگر که الگوی عقل محوری رهبران دینی در مقاومت و پایداری در شرایط سخت در مقابل جبهه باطل را خاطر نشان می‌کند. این پیام‌های قرآنی اختصاص به گروه خاص یا عصر خاصی ندارد بلکه چونان خورشید که در جریان است این پیام‌ها نیز متناسب با هر عصر در جریان است. در دوران دفاع مقدس، حضرت امام خمینی (ره) با تمسک به همان الگوی عقل محور وحی مدار پیامبران و ساری و جاری نمودن آن در بین امت مسلمان ایران، توانست بر ابرقدرت‌های عالم پیروز شود. دفاع مقدس، نمونه و قله تمسک به عقلانیت اسلامی است که در عصر حضرت امام خمینی (ره) ظهور و بروز پیدا کرد. دفاع مقدس تجلی این آیه قرآن است که: *كَمْ مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ*؛ بسا گروه اندکی که به توفیق خدا بر گروه بسیاری پیروز شدند و خدا با صابران است (بقره: ۲۴۹). در واقع غلبه بر دشمنان که مسلح بر عقل ابزارگونه مادی گرا بودند و رقم زدن پیروزی‌های بزرگ در دوران دفاع مقدس جز با استمداد از عقل که ریشه در وحی و نور مطلق خداوند داشت، محقق نمی‌شد.

۲-۲- پیشینه تحقیق

به دلیل اهمیت بالای موضوع دفاع مقدس که به تعبیر امام خامنه‌ای یک گنج برای کشور است، این مهم از زوایای مختلفی مورد پژوهش و بررسی قرار گرفته است؛ اما اثر مستقلی که به موضوع «جایگاه عقل در دفاع مقدس» پرداخته باشد، مشاهده نشده است؛ در پایان این مقدمه به برخی از این آثار اشاره می‌شود: رون (۱۳۹۹) در مقاله با عنوان «تحلیل گفتمان عقلانیت مبتنی بر معنویت در روایتگری دفاع مقدس» به روش توصیفی و تحلیلی، روایات‌های بیان شده در اسفندماه سال ۹۸ در محل یادمان شهید والامقام غلامحسین افشردی را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است که برجسته‌سازی و حاشیه‌شانی در بیان روایان به منظور تشریح و استدلال عقلانی از حوادث دفاع مقدس است، لذا ظرفیت زیادی برای برقراری تعامل با جوانان امروز را دارد.

مجردی و اسلامی (۱۳۹۷) در پژوهش خود تحت عنوان «تدوین راهبردهای علم و فناوری دفاع همه‌جانبه در جمهوری اسلامی ایران در جنگ احتمالی آینده» پس از تعیین موقعیت راهبردی و تعیین و مشخص نمودن وضع موجود و وضع مطلوب و اختصاص منابع مشخص شده (اوزان چهارگانه محیط داخلی و خارجی) بر مبنای اهداف طرح شده و در راستای تحقق وضع مطلوب، راهبردهای دفاع همه‌جانبه در عرصه تهدید و جنگ آینده را با استفاده از عوامل برتری ساز (قوت‌ها و فرصت‌ها) در راستای برطرف نمودن ضعف‌ها و پاسخ به تهدیدات، تهیه و تدوین نموده است.

خودسیانی و مرادپیری (۱۳۹۱)، در مقاله خود با موضوع «بررسی نقش رهبری و فرماندهی نظامی در دفاع مقدس و جنگ آینده از منظر فرماندهان عالی جنگ» از حیث هدف، تحقیقی کاربردی؛ از حیث سطح تحلیل، برخوردار از ماهیتی توصیفی - تحلیلی و از حیث رویکرد و طبقه‌بندی روش متکی به روش کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی می‌باشد. داده‌های موردنیاز از راه مطالعات کتابخانه‌ای و با استفاده از ابزار فیش و پرسشنامه گردآوری شده است. اعتبار ابزار اندازه‌گیری بر اساس آلفای کرونباخ ۰/۹۲۸ بوده که پس از تجزیه و تحلیل آماری نتایج با سطح اطمینان ۰/۹۹ به دست آمد.

۲-۳-۲- مبانی نظری

از جمله موضوعات مهم و اساسی در مطالعه مباحث جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، موضوع ارتباط بین عقلانیت و انقلاب اسلامی ایران است. طرح ابهاماتی در خصوص پیوستگی و ارتباط به هم پیوسته مفهوم عقلانیت و انقلاب در جمهوری اسلامی، باید مورد بررسی و کاوش قرار گیرد. بایستی با روش علمی نشان داد مسیری که تاکنون انقلاب اسلامی طی کرده است و به ویژه عبور از مرحله دفاع مقدس، بر چه اصولی استوار بوده است. لذا لازم است نظریاتی در نسبت عقلانیت با انقلاب مورد بررسی قرار گیرد.

۲-۳-۱- دیدگاه محتاطانه

اغلب دیدگاه‌های مبتنی بر سنت در رابطه با انقلاب و تفکر انقلابی که عامل اصلی پیروزی‌ها در دوران دفاع مقدس بود، نگاهی محتاطانه و به‌نوعی بدبینانه دارد. از همان دوران باستان، اندیشمندانی مثل افلاطون به دلیل اعتقاد جدی به حکومت‌های آرمان‌شهری، به موضوع انقلاب و

حرکت‌های انقلابی نظرات مثبت نداشتند^۱ و این نظرات در عصر قرون وسطی نیز ادامه داشته است. موضوع حفظ ثبات نظام و جایگاه آن و قبح دانستن آنومی، اولویت اصلی این دوره بوده و انقلاب به‌عنوان حادثه‌ای مورد نظر بود که اساس مشروعیت حاکمیت وقت را که مبتنی بر نظریه دو شمشیر^۲ بود، مورد تهدید جدی قرار می‌داد؛ بنابراین حاکمیت کلیسا در آن دوران با تمام قدرت خود، برخی اوقات با تکفیر نمودن انقلابیون و حرکت‌های انقلابی و گاه با بهره‌گیری از نیروهای حکومتی و از هر طریقی به مقابله با پدیده انقلاب می‌پرداختند (حاتمی، ۱۳۷۷: ۲۱).

این دیدگاه به‌شدت منفی نسبت به انقلاب و جریانات انقلابی، حتی در تفکر مسلمانان به‌خصوص در تفکر اهل سنت نیز ظهور و بروز یافته است. از دلایل مهم آن، حاکمیت سیاسی اهل سنت و همچنین مقابله شدید با انقلابیون در طول تاریخ می‌باشد که از زیست شیوه انقلابی در تاریخ، وجه‌های منفی ارائه داده‌اند. همچنین، طرح این دیدگاه تا دوره معاصر نیز ادامه یافته و در دوره معاصر و با شکل‌گیری انقلاب‌های متعدد در کشورهای جهان، مجدداً نگرانی‌ها نسبت به این موضوع افزایش یافته است، به شکلی که در ادبیات موجود مطالعات جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب‌های جهان، این عقیده که انقلاب و انقلابی‌گری، برگرفته از نوعی رادیکالیسم و تندروی سیاسی می‌باشد، کاملاً به شکل عمومی و رسمی در آمده است؛ بر این مبنا مطرح می‌شود که غالب انقلاب‌ها بر اثر نوعی رادیکالیسم سیاسی ایجاد شده و بر این مبنا عمل می‌کنند و رفتار انقلابیون، رفتار غیرعقلانی است و می‌توان میان تفکرات عقل‌گرایانه و محافظه‌کارانه با دیدگاه‌های انقلابی در حیطه اندیشه سیاسی، ناقضی بنیادی مشاهده نمود.

از جمله مهم‌ترین اندیشمندانی که عرصه انقلاب‌ها را به جولانگاهی برای تندروی برخی افراد و حذف میانه‌روها می‌دانند، می‌توان از کرین برنتون و هانتینگتون نام برد. برنتون معتقد است پس از شکل‌گیری انقلاب‌ها، جریان‌های تندرو می‌تواند خود را جایگزین میانه‌روها کنند (شبان

۱. البته دیدگاه ارسطو در نسبت با پدیده انقلاب، دیدگاه مثبتی است و خوش‌بینی‌های دیگری نیز در دیدگاه رواقیون نسبت به پدیده انقلاب وجود داشته است. باین‌حال، آنچه در دوران پیش از عصر جدید مرسوم بوده، دیدگاهی منفی نسبت به انقلاب است.

۲. حاکمیت کلیسا و پادشاه

نیا، ۱۳۸: ۱۳۹۱) بنابراین، بریتون یکی از نظریه‌پردازانی است که برای حرکت‌های رادیکالی و تندروی‌ها در انقلاب‌ها، جایگاه ویژه‌ای قائل است. از سوی دیگر، ساموئل هانتینگتون نیز معتقد است در انقلاب‌ها، جریان تندرو به سبب شناخت بیشتر با تحرکات سیاسی، بر جریان میانه‌رو سبقت می‌گیرد (مرشدی زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۴).

۲-۳-۲- دیدگاه خوش‌بینانه

می‌توان اولین خوش‌بینی‌ها به مقوله انقلاب و تفکر انقلابی که عامل اصلی موفقیت‌ها در دوران دفاع مقدس بود را از سوی تکامل‌گرایانی دانست که در سیر خطی و روبه‌جلوی تاریخ، انقلاب‌ها و جریان‌های انقلابی را برای به ثمر رساندن مراحل جدید زندگی انسان، پیشنهاد نموده و یا امری طبیعی می‌دانند؛ نظراتی که غالباً از اندیشه‌های کارل مارکس نشئت گرفته است که با نام‌های متعددی به تفکر مارکسیسم ارتباط داده می‌شوند و در غالب موارد، نه تنها انقلاب و انقلابی‌گری را پدیده نامبارک نمی‌دانند، بلکه آن را تنها راه‌حل می‌دانند.

دیدگاه‌های متعدد دیگری نیز در این زمینه وجود دارد. برخی نظرات در راستای مدرن شدن جوامع سنتی و به دست آوردن به ارزش‌هایی نظیر آزادی، به موضوع انقلاب توجه ویژه دارند. به‌عنوان مثال، هانتینگتون معتقد است انقلاب به‌عنوان وجهه‌ای از تلاش یک جامعه برای مدرن شدن است و بیشتر در جوامعی واقع می‌شود که از توسعه‌نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی رنج می‌برند و انقلاب کوششی برای رفع این ناهماهنگی‌ها می‌باشد (حاتمی، ۱۳۷۷: ۳۲).

۲-۳-۳- دیدگاه برتر

در بیان دیدگاه برتر که به تحلیل نسبت عقلانیت و انقلابی‌گری می‌پردازد، می‌توان به اندیشه رهبران جمهوری اسلامی اشاره نمود. در این خصوص، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌صراحت نسبت به این مسئله پرداخته‌اند. تفصیل دیدگاه معظم‌له در معنای انقلابی‌گری و عقلانیت از این باب است که ایشان، عقل‌گرایی را در سطح کارکردی آن، به دو قسمت الهی و شیطانی تقسیم نموده است:

«عقلانیت حرف اول را در کشور دارد می‌زند، منتها با توکل به خدای متعال، با اعتماد به خدای متعال ... اگر مؤمن باشیم، اگر در ذیل عنایت توکل به خدا و امید به خدا عقلانیت را به کار

بیندازیم، آن وقت این باب برای ما باز خواهد شد؛ نه اینکه عقلانیت را تعطیل کنیم، نه اینکه محاسبات مادی را کنار بگذاریم؛ نه همه این‌ها لازم است و ما هم همیشه تأکید می‌کنیم، اما در کنار این، یک جایی بگذارید برای مدد الهی؛ اگر چنانچه اهل توکل به خدا هستیم، اهل امید به خدا هستیم... اگر چنانچه ما خواستیم عقلانیت را در سایه اعتماد به شیطان‌ها به کار بگیریم، آنجا جور دیگری خواهد شد... عقلانیت و تدبیر و کارکرد عاقلانه در مسائل مختلف - در دیپلماسی، در مسائل کشوری، در اداره داخل کشور، در تجهیزات، در علم، در صنعت و در غیره کار لازمی است، اما اعتماد به شیاطین، اعتماد به آن کسی که با اصل وجود شما مخالف است، خطای بزرگی است (بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۵/۱۱/۱۹).

در زمینه انقلابی‌گری نیز ایشان در بیانات ۱۴ خرداد سال ۱۳۹۵ به پنج ویژگی اساسی تصریح نموده که عبارت‌اند از: ارزش‌مداری، آرمان‌گرایی، آزادی‌خواهی، حساسیت در برابر دشمن، تقوای دینی و سیاسی (بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۵/۳/۱۴). مجموع ویژگی‌های انقلابی‌گری از دیدگاه امام خامنه‌ای، دیدگاه ایشان را به مفهوم انقلابی‌گری از بسیاری دیدگاه‌ها که قائل به ماهیت خشن انقلاب و انقلابی‌گری هستند، متمایز می‌سازد.

اما در مورد موضوع مورد بحث در مقاله حاضر، یعنی حوزه عقلانیت سیاسی و ارتباط آن با پدیده انقلابی‌گری، بیانات امام خامنه‌ای در بیست و هشتمین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره) به این موضوع اختصاص یافت. ایشان در این سخنرانی با صراحت بیان داشتند:

«می‌شنوم گاهی اوقات بعضی در مقابل شعارهای انقلاب، عنوان و مفهوم عقلانیت را مطرح می‌کنند؛ کانه عقلانیت نقطه مقابل انقلابی‌گری است؛ نه این خطا است؛ عقلانیت واقعی هم در انقلابی‌گری است. نگاه انقلابی است که می‌تواند حقایق را به ما نشان بدهد» (بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت حضرت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۶/۳/۱۴).

امام خامنه‌ای سعی دارد مفهوم انقلابی‌گری را به فرد، گروه، سازمان و حتی به دولت‌ها تسری دهد. ایشان حفظ روحیه انقلابی‌گری را یکی از واجبات انقلاب اسلامی می‌دانند. این همان چیزی است موجب عبور کشور از گردنه‌های سخت شده و خواهد شد. پیروزی در دفاع مقدس

یکی مهم‌ترین مصادیق انقلابی‌گری در سایه توجه به عقلانیت بود. برخی از مصادیق خلاقیت و نوآوری در دفاع مقدس که در سایه تدبیر، خرد و اندیشه حضرت امام خمینی (ره) به منصفه ظهور رسید عبارت‌اند از نوآوری و خلاقیت در ساخت پل خیبر، نوآوری و خلاقیت در ساخت پل شناور بشکه‌ای در دارخوین، احداث کانال سلمان برای جلوگیری از حرکت تانک‌های دشمن، احداث سد خاکی بر روی بهمن شیر پس از بمباران پل‌های روی رودخانه، احداث سنگر بتونی قابل حمل سریع الاحداث قرارگاه‌ها و سنگرهای اجتماعی، احداث خاک‌ریزهای تعجیلی، احداث پل بعثت لوله‌ای روی اروندرود، نوآوری قایق‌های چوبی برای حرکت در مرداب و هور و نیزارها، ساخت سنی برای وانت لندکروز جهت عبور از رمل‌ها و ساخت بالن ابابیل برای مناطق تنگه‌ای برای برخورد با هواپیماهای دشمن است.

۴- روش تحقیق

روش تحلیل داده بنیاد در مورد پژوهش‌هایی به کار می‌رود که در خصوص آن‌ها کمتر پژوهش صورت گرفته است و نیاز به درک بیشتری نسبت به آن‌ها احساس می‌شود (ادیب حاج باقری، ۱۳۸۵: ۱۷). آنچه پرواضح است، با توجه به ویژگی‌های عنوان‌شده، روش تحلیل داده بنیاد، روشی مطلوب برای انجام پژوهش حاضر است. این پژوهش از حیث نوع، کاربردی است که به روش داده بنیاد انجام شده است.

در روش نظریه‌پردازی داده بنیاد، شیوه جمع‌آوری داده‌ها، مرتب کردن و تجزیه و تحلیل داده‌ها به یکدیگر ارتباط دارد و هم‌زمان انجام می‌گیرد. به نظر استراوس و کوربین در این شیوه، فرایندی اجرا می‌شود که از طریق آن، نظریه‌ها بر پایه داده‌ها شکل می‌گیرند. این قسمت، فرآیند اصلی شکل گرفتن نظریه است. شایان ذکر است خط واصل بین انواع کدگذاری مصنوعی است؛ به عبارتی پژوهشگر ممکن است از یک مرحله کدگذاری به مرحله دیگر ورود کند، بدون آنکه متوجه شود. این موضوع گاه‌ها در مراحل کدگذاری باز و کدگذاری محوری به وقوع می‌پیوندد (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۷: ۳۶). ابتدا واژگان مترادف و مرتبط با «عقل»، «عقلانیت» و «دفاع مقدس» احصاء و تعاریف آن‌ها استخراج گردید. در ادامه با مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه به صحیفه حضرت امام خمینی (ره) نسبت به جمع‌آوری داده‌ها اقدام شد. سپس بیانات مرتبط با «عقل»، «عقلانیت» و «دفاع مقدس»

به طور خاص جداسازی گردید. با مشخص شدن بیانات حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت و دفاع مقدس، با استفاده از تحلیل محتوای کمی و کیفی و بر مبنای عقل، منطق، استدلال، تفکر، حقایق علم جستجو گردید. بیانات حضرت امام خمینی (ره) پیرامون «عقل»، «عقلانیت» و «دفاع مقدس» نمونه‌ها به صورت تمام شمار مورد بررسی قرار گرفتند.

متغیر مستقل این تحقیق، منویات حضرت امام خمینی (ره) است. متغیر وابسته نیز الگوی «عقل» و «عقلانیت» در «دفاع مقدس» است. الگو «عقل» و «عقلانیت» در «دفاع مقدس» یک چارچوب علمی است که با تنظیم و ترسیم روابط علمی و منطقی بین ابعاد و مؤلفه‌های دفاع مقدس، انسجام لازم را در تولید نظریه ایجاد می‌نماید.

برای تعیین میزان پایایی مفاهیم به دست آمده، واژه علم و مترادف با آن شامل «عقل» و «عقلانیت» در «دفاع مقدس» به عنوان واحد تجزیه و تحلیل بیانات منظور و کدهای باز توسط محقق مقاله به طور جداگانه بر این اساس استخراج گردید.

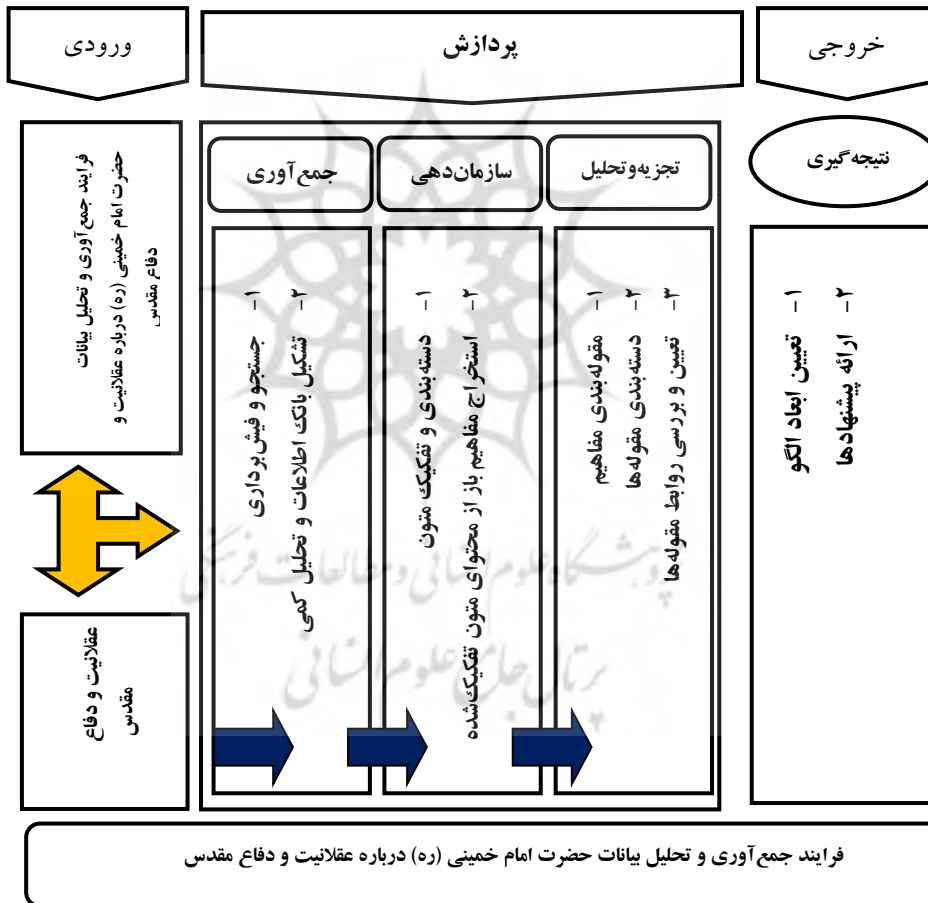
بر اساس نمودار شماره (۱) جمع آوری و تحلیل بیانات امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس سازمان دهی شد. با توجه به کلیدواژه‌های احصاء شده برای عقلانیت در دفاع مقدس، مدارک و مستندات متناسب به حضرت امام خمینی (ره) بر این اساس مورد کاوش قرار گرفت. ۱۱۲ عبارت در خصوص عقلانیت دفاع مقدس از مدارک و مستندات استخراج و بر این اساس کدهای باز تعیین گردیدند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول شماره ۱: فراوانی مفاهیم استخراج شده از بیانات حضرت امام خمینی (ره)

تعداد عبارت‌های استخراج شده از صحیفه حضرت امام (ره)	فراوانی مفاهیم استخراج شده			جمع کل مفاهیم مرتبط با عقلانیت در دفاع مقدس
۱۱۲ عبارت	خرد جمعی	تدبیر نظامی	خلاقیت و نوآوری	۳۰۲
	۴۹	۳۲	۳۱	

فرایند جمع آوری و تحلیل بیانات حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس

جدول ۲: نمونه کدگذاری باز بیانات حضرت امام خمینی (ره)

مفهوم	محتوای بیانات امام خمینی (ره)	R
دوراندیشی	عامل اصلی این تهاجم را آمریکا است (صحیفه نور، ج ۱۷، ۱۳۶۲: ۲۳۹).	۱
آرامش	دزدی آمده است یک سنگی انداخته و فرار کرده است (صحیفه نور، ج ۱۷، ۱۳۶۲: ۲۳۹).	۲
خرد جمعی	واگذاری تمامی امور مربوط به جنگ در تحت نظر شورای عالی دفاع (۱۳۵۹/۷/۲۰).	۳
حمایت و پشتیبانی	نظر به موقعیت استثنایی دفاع از کشور اسلامی و حساسیت فوق‌العاده آن تا موقعی که جنگ افزوزان به کار تجاوزگرانه خود ادامه می‌دهند، مراتب زیر اخطار و مقرر می‌شود: در اداره مناطق جنگی، کلیه نیروها باید از شورای مذکور تبعیت نمایند؛ و تصمیمات در این باره با شورای مذکور است. تبلیغات مطلقاً ... در تحت نظر شورای مذکور باید اجرا شود. سیاست خارجی مربوط به دفاع با شورای مذکور است و کسان دیگر بدون اجازه حق دخالت ندارند. کلیه بیان‌ها و نوشته‌ها و تبلیغات و پخش اعلامیه‌ها بدون اجازه مستقیم از شورای مذکور جداً ممنوع است. (پیام به نیروهای مسلح ایران، وظایف و اختیارات شورای عالی دفاع، تاریخ، ۱۳۵۹/۷/۲۰).	۴
نظم و انضباط	نیروهای مسلح نظامی و غیرنظامی از هر قشر که هستند لازم است انضباط را دقیقاً حفظ کرده و از کارهایی که مخالف انضباط است اجتناب نمایند و به مسئولیت بزرگی که بر عهده آنان گذاشته شده است توجه نموده؛ و تخلف از انضباط مطلوب موجب مسئولیت و تعقیب است (بند ۱ اعلامیه یازده ماده‌ای درباره نیروهای مسلح و امور جنگ، تاریخ ۱۳۵۹/۱۱/۱)	۵
وحدت فرماندهی	وحدت فرماندهی از مسائل مهم سرنوشت‌ساز است که بدون آن پیروزی میسر نیست (بند ۲ اعلامیه یازده ماده‌ای درباره نیروهای مسلح و امور جنگ، تاریخ ۱۳۵۹/۱۱/۱)	۶
هماهنگی قوا	بار دیگر به ارتش و سپاه پاسداران و ژاندارمری و بسیج و همه نیروهای مسلح نظامی و غیرنظامی تأکید می‌کنم که با هماهنگی هر چه بیشتر بر دشمن بتازید (بند ۱۰ اعلامیه یازده ماده‌ای درباره نیروهای مسلح و امور جنگ، تاریخ ۱۳۵۹/۱۱/۱)	۷
انسجام قوای مسلح	پیروزی رزمندگان در جبهه‌ها ناشی از وحدت و انسجام قوای مسلح است (پیام به مناسبت روز ارتش، تاریخ ۲۹ فروردین ۱۳۶۱)	۸
پشتیبانی از قوای مسلح	این جانب پشتیبانی خود را از قوای نظامی، ارتش، ژاندارمری، شهربانی و پاسداران انقلاب اعلام می‌کنم؛ و اجازه نمی‌دهم قلم یا قدمی در تضعیف آنان به کار رود. متخلفین مجرم؛ و در صورت احساس توطئه در دادگاه‌های انقلابی محاکمه انقلابی می‌شوند؛ و از این تاریخ هیچ کس و هیچ مقامی حق تضعیف آنان را ندارد (صحیفه نور، ج ۹، ۱۳۶۲: ۳۱۶).	۹
عدم تضعیف قوای مسلح کشور	تضعیف قوای مسلح کشور عقلاً و شرعاً است (پیام خطاب به ملت ایران، تاریخ ۱ مهر ۱۳۵۹)	۱۰
ابتکار	با توجه به اینکه در اصل ۱۵۰ قانون اساسی ادامه نقش سپاه در نگرهبانی از انقلاب ... شما مأموریت دارید هر چه سریع‌تر سپاه پاسداران را مجهز به نیروهای زمینی، هوایی، دریایی قوی نمایید. (دستور تشکیل نیروهای سه‌گانه به فرمانده کل سپاه، تاریخ ۱۳۶۴/۶/۲۶)	۱۱

ارائه الگوی عقلانیت در دفاع مقدس در اندیشه حضرت امام خمینی (ره)

استفاده از ظرفیت نیروهای مردمی در جنگ	تشکیل بسیج در نظام جمهوری اسلامی ایران یقیناً از برکات و الطاف جلیه خداوند تعالی بود که بر ملت عزیز و انقلاب اسلامی ایران ارزانی شد... بار دیگر تأکید می‌کنم که غفلت از ایجاد ارتش بیست‌میلیونی، سقوط در دام دو ابرقدرت جهانی را به دنبال خواهد داشت (فرمان حضرت امام خمینی (ره) نسبت به تشکیل بسیج مردمی، تاریخ ۵۸/۹/۴)	۱۲
---------------------------------------	--	----

از عبارات‌های استخراج‌شده بر اساس کدگذاری باز، ۹۶ مفهوم حاصل گردید. با توجه به فراوانی تعداد عبارات‌های استخراج‌شده مرتبط با موضوع عقلانیت در دفاع مقدس از منویات حضرت امام خمینی (ره)، کدگذاری باز به صورت هم‌زمان انجام، سپس ضریب پایایی مفاهیم استخراج‌شده محاسبه که با توجه به همسانی مفاهیم استخراج‌شده، ضریب آن بالای ۷۵٪ بود. این مفاهیم به تعداد ۶۶ مفهوم مانند نمونه جدول (۳) نهایی گردیدند.

جدول ۳: نمونه مفاهیم (کدهای باز) استخراج‌شده از منویات حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس

عنوان مفهوم	عنوان مفهوم	عنوان مفهوم	عنوان مفهوم
حمايت و پشتيباني	بسيج عمومي	اشراف همه‌جانبه به جنگ	خرد جمعي
سازمان‌دهي نيروها	توكل به خدا	انسجام	ايمان و عزم راسخ
هماهنگي و تعامل	دوراندوشي	آمریکا، عمل اصلی جنگ	پرهيز از اختلاف
وحدت فرماندهي	آرامش به مردم	عدم تضعيف قواي مسلح	تو آوري
ابتكار و خلاقيت	تفويض اختيار	رعایت قانون و مقررات	نظم و انضباط
ورود به خاک عراق	تنبيه متجاوز	رعایت اصول تصمیم‌گیری	مقابله‌به‌مثل
کم‌اهميت دادن عوامل داخلي	بازداشتن نيروهاي از مسائل حاشيه‌اي	قبول قطعنامه ۵۹۸	مقابله با عوامل بازدارنده داخلي
خنثي‌سازي شایعات	فعاليت ستون پنجم	جلوگيري از دخالت افراد غيرمسئول	منع فعاليت گروه‌هاي مخالف نظام
پشتيباني معنوي	توجه دادن به اراده خداوند	روحیه انقلابی	اعتماد به امداد الهي
تذکره به ذکر خدا و تهجد	توجه دادن به قدرت ايمان	تشويق به نبرد	تقويت روحیه
پرهيز از غرور	تجليل و تقدير از رزمندگان	استکبار جهانی	تجليل و تقدير از شهدا
...

برای مقوله‌بندی، ابتدا مفاهیم مرتبط را مانند نمونه جدول (۴) دسته‌بندی گردید. در ادامه به منظور تعیین روایی آن‌ها، در قالب جدول (۵) مقوله‌های تعیین شده از نظر چهار نفر صاحب‌نظران این حوزه گذرانده شد. اصلاحات تا زمانی ادامه یافت که صاحب‌نظران مورد مراجعه، مقوله‌های تعیین شده را مورد تأیید و پیرامون آن‌ها اتفاق نظر داشتند.

جدول ۴: نمونه مقوله‌های دسته‌بندی شده بر اساس کدگذاری باز، از منویات حضرت امام

خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس

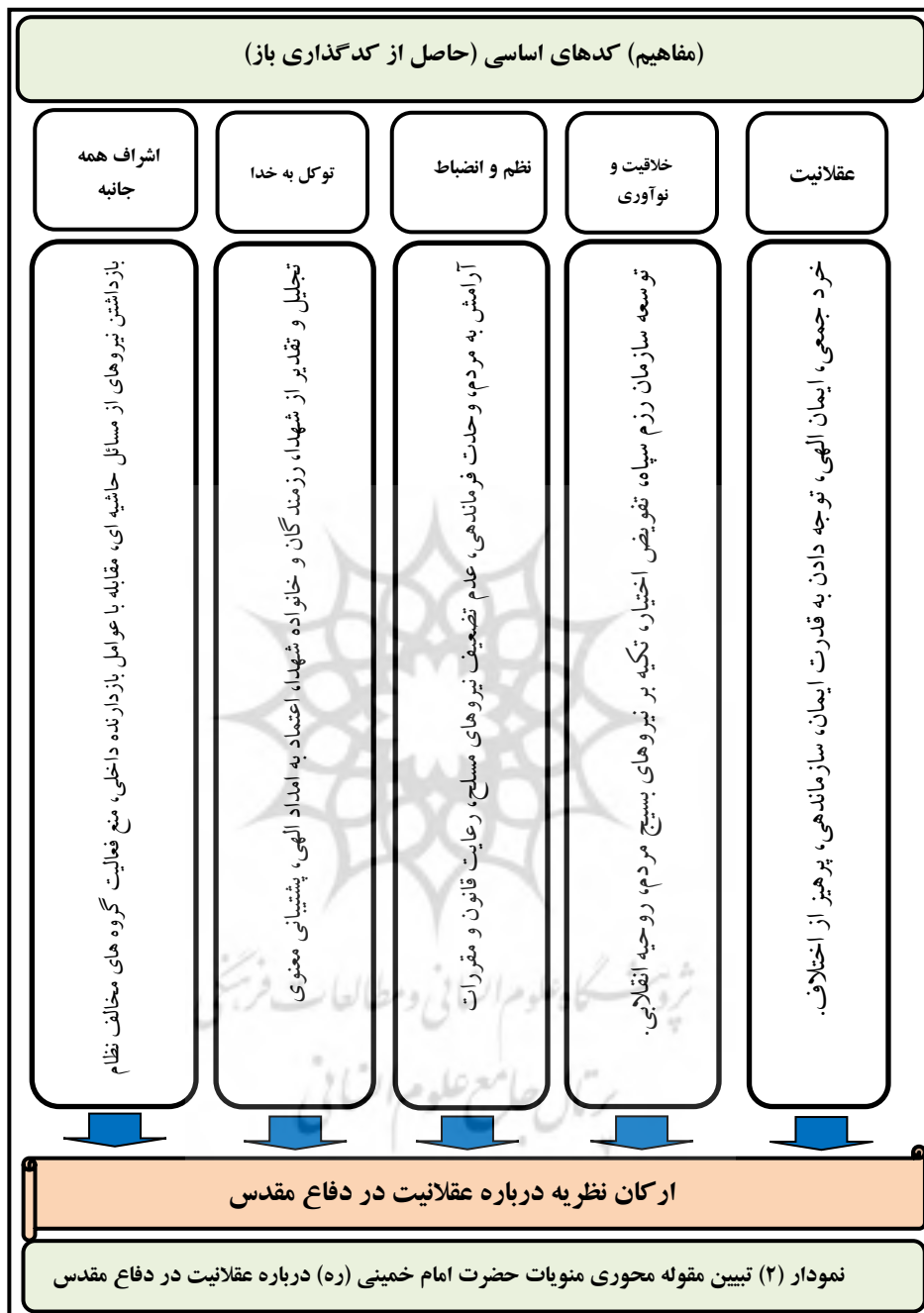
عنوان مقوله	مفاهیم
عقلانیت	ایمان، اهداف والای الهی، تعالیم رهایی‌بخش، خرد جمعی، سازمان‌دهی نیروها، حمایت و پشتیبانی
اخلاقیت و نوآوری	سیاست‌ها، جهت‌گیری‌ها، استفاده از ظرفیت‌های جدید، روش‌های جدید و نو، ارتقاء و توسعه سازمان رزم
...

جدول ۵: نمونه تعیین روایی مقوله‌های دسته‌بندی شده با مفاهیم به دست آمده

پیشنهادها	میزان رابطه مقوله انتخاب با مفاهیم					مقوله انتخابی	مفاهیم
	۱	۲	۳	۴	۵		
	۱	۲	۳	۴	۵	عقلانیت	ایمان، اهداف والای الهی، تعالیم رهایی‌بخش، خرد جمعی، سازمان‌دهی نیروها، حمایت و پشتیبانی.
						اخلاقیت و نوآوری	سیاست‌ها، جهت‌گیری‌ها، استفاده از ظرفیت‌های جدید، روش‌های جدید و نو، ارتقاء و توسعه سازمان رزم.

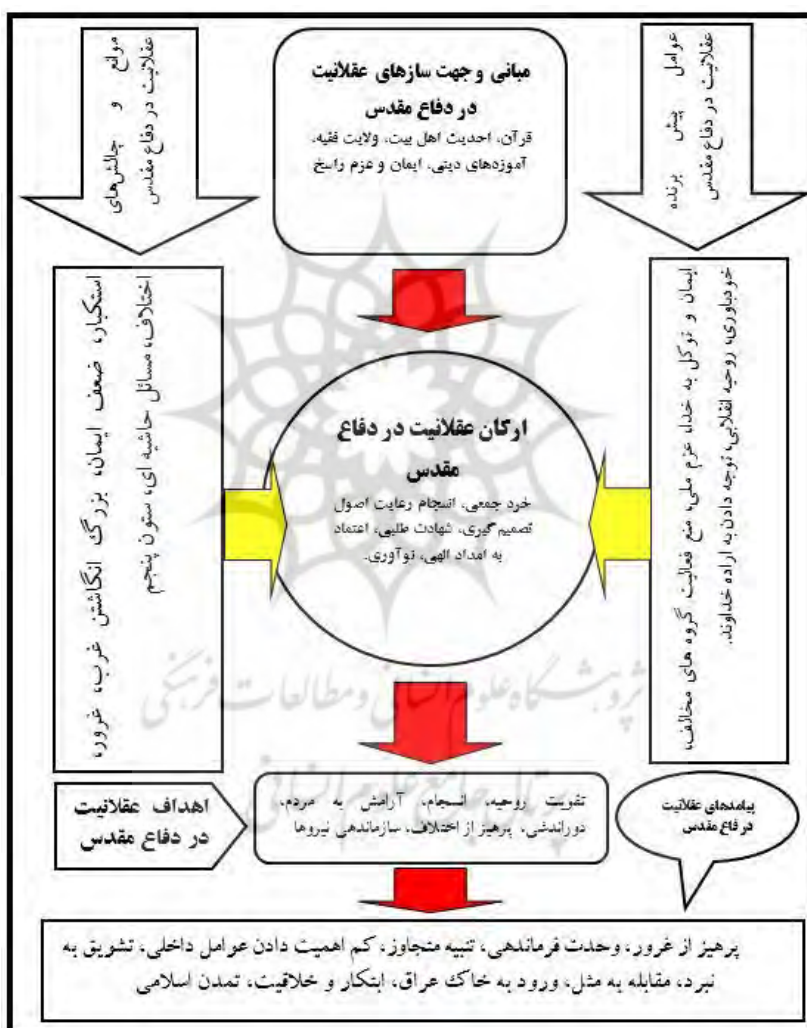
۵- یافته‌های پژوهش و تحلیل

با توجه به فراوانی تعداد مقوله‌های نهایی شده، موارد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در این بررسی مشخص گردید برخی مقوله‌ها نسبت به سایرین دارای بیشترین ارتباط با مقوله‌های انتخابی بوده، به گونه‌ای که یا تأثیرپذیر و یا تأثیرگذار بر آن‌ها می‌باشد؛ بنابراین این مقوله‌ها به عنوان مقوله محوری یا هسته مرکزی تعیین و ارکان عقلانیت در دفاع مقدس نام‌گذاری گردیدند (نمودار ۲). مقوله محوری یا به عبارتی هسته مرکزی عقلانیت در دفاع مقدس مبتنی بر مقوله اصلی یا به عبارتی مبانی و جهت سازها ایجاد می‌شوند. ارکان عقلانیت در دفاع مقدس عبارت‌اند از: عقلانیت، اخلاقیت و نوآوری، نظم و انضباط، توکل به خدا و اشراف همه‌جانبه.

سایر مقوله‌های به دست آمده برای جانمایی در الگوی مورد نظر با عناوین: مبانی و جهت سازه‌ای عقلانیت در دفاع مقدس، عوامل پیش برنده عقلانیت در دفاع مقدس، پیامدهای عقلانیت در دفاع مقدس، اهداف عقلانیت در دفاع مقدس، سازمان‌دهی گردیدند؛ بنابراین الگوی اندیشه حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس به شکل زیر ارائه می‌گردد.

شکل ۱: الگوی اندیشه حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس

همان‌طور که اشاره شد ارکان عقلانیت به عنوان هسته مرکزی این الگو (بعد اول) بر اساس مبانی و جهت‌سازهای عقلانیت (بعد دوم) شکل می‌گیرند. مبانی و جهت‌سازها شامل مؤلفه‌های قرآن، احادیث اهل‌بیت، ولایت‌فقیه، آموزه‌های دینی، ایمان و عزم راسخ می‌باشد. بعد سوم الگو عوامل پیش‌برنده عقلانیت را تشکیل می‌دهد و شامل مؤلفه‌های ایمان و توکل به خدا، عزم ملی، منع فعالیت گروه‌های مخالف، خودباوری، روحیه انقلابی و توجه دادن به اراده خداوند می‌باشد.

بعد چهارم الگو، موانع و چالش‌های عقلانیت است که شامل مؤلفه‌های استکبار، ضعف ایمان، بزرگ‌انگاشتن غرب، غرور، اختلاف، مسائل حاشیه‌ای و ستون پنجم می‌باشد.

بعد پنجم این الگو اهداف عقلانیت است که شامل مؤلفه‌های تقویت روحیه، انسجام، آرامش به مردم، دوراندیشی، پرهیز از اختلاف و سازمان‌دهی نیروها است. آخرین بعد این الگو پیامدهای عقلانیت است که شامل مؤلفه‌های پرهیز از غرور، وحدت فرماندهی، تنبیه متجاوز، کم‌اهمیت دادن عوامل داخلی، تشویق به نبرد، مقابله به‌مثل، ورود به خاک عراق، ابتکار و خلاقیت و تمدن اسلامی می‌باشد.

بنابراین الگوی اندیشه حضرت امام خمینی (ره) درباره عقلانیت در دفاع مقدس به شرح شکل (۱) نهایی گردید.

ابعاد و مؤلفه‌ها این الگو، به صورت فزاینده به شرح زیر قابلیت اجرایی دارد: با محوریت رهبران اسلامی، دولت‌ها، ملت‌ها، وحدت، اندیشه و فرهنگ اصیل اسلامی و با اتکا به آرمان و مکتب ناب محمدی (ص) ضمن بهره‌مندی از عوامل پیش‌برنده و در نظر گرفتن موانع و چالش‌های محیطی، رسیدن به عزت و افتخار با تمسک به عقل‌گرایی اسلامی وحی‌مدار و با عقب‌راندن روح و تفکر سکولاریسم و عقلانیت ابزار و سرانجام رسیدن به قله‌های رفیع تمدن نوین اسلامی را تسهیل نماید.

نتیجه‌گیری

عقلانیت، یکی از پر سابقه‌ترین مباحث در تاریخ اندیشه بشری است که از نظرگاه‌های مختلفی به آن پرداخته شده و اختصاصی به دیدگاه‌های غربی ندارد. در تمدن اسلامی نیز مباحث عقلانیت در نزاع‌های فکری میان دو نحله اصلی فلسفه محور و دین‌محور در تاریخ اندیشه سیاسی مسلمانان، همواره محل گفتگو بوده و در سه شاخه اصلی اندیشه اسلامی، یعنی مشائی و اشراقی و

صدراپی، مورد توجه قرار گرفته است. در دوران معاصر نیز با مجاهدت عالمانی همچون امام خمینی (ره) ادامه یافته و با تشکیل جمهوری اسلامی ایران، مباحث عقلانیت و عقلانیت سیاسی صورت جدی و حکومتی به خود گرفته است؛ جمهوری اسلامی با ادعای عقلانیتی مبتنی بر دیدگاه‌های دینی خود، سعی دارد به این مفهوم، معنای تازه‌ای ببخشد. بر این اساس، می‌توان اندیشه و عمل حکومتی امام خمینی (ره) به‌ویژه در دوران دفاع مقدس را مبتنی بر قرائت ایشان از عقلانیت برگرفته از اسلام دانست و مورد بررسی قرار داد. عقلانیت مذکور با غایت سعادت جامعه و در پیش گرفتن سیاست دین‌محور و مردم‌سالار، به تلفیق آرمان و واقعیت می‌پردازد که می‌توان آن را در دوران دفاع مقدس بررسی نمود. عقل و خرد به‌عنوان موتور محرکه علوم نظامی است و این حرکات جز در سایه یک قدرت تصمیم‌گیری جامع و کامل و سازمان‌دهی منظم و ارتقای تخصص و مهارت در نیروهای ایجاد نمی‌شود. بهره‌گیری عقل در دفاع مقدس این بود که رزمندگان با هدایت‌های حضرت امام توانستند تاکتیک‌ها و تکنیک‌های خود را که نوعی خلاقیت و نوآوری محسوب می‌گردید، بر استراتژی و دکترین نیرومند دشمن غلبه دهند و اصول مهم نظامی را که پایبند یکسری قوانین دیکته شده بود برهم زنند. تکنیک‌هایی که در عرصه نبرد فقط برای یک‌بار به کار گرفته می‌شود و دشمن به‌سرعت بدل آن را می‌یافت. تکنیک‌هایی از قبیل تعویض محیط‌های جغرافیایی جنگ، تغییر تاکتیک‌ها، غافلگیر کردن دشمن در محیط‌های مختلف عملیاتی، تعویض شیوه‌های نبرد، انتخاب زمان نبرد و مجبور کردن دشمن به ادامه نبرد در مناطق غیر دلخواه خود، استفاده از پتانسیل‌های جغرافیایی مناطق مختلف به‌منظور جبران نقاط ضعف خودی، کاهش نقاط قوت دشمن، پناه بردن به عملیات‌های شبانه به دلیل نیازهای غیرقابل تأمین و پوشش ضعف‌های خودی و کاهش اثر و دقت سلاح‌های دشمن، ایجاد قابلیت و ساخت تجهیزات مهندسی مناسب با محیط‌های جغرافیایی و عملیاتی مانند پل‌های کوثری و خیبری جهت امکان نبرد در هور یا احداث جاده در مناطق رملی بستان به‌منظور امکان عملیات از جناح دشمن و دسترسی به عقبه آن در عملیات طریق‌القدس و اجرای پل و طراحی و ساخت پل‌های شناور به‌منظور عبور از رودخانه غیرقابل عبور اروند (به‌زعم دشمن) همه نوعی ابتکار عمل و خلاقیت در دفاع مقدس محسوب می‌گردد که همه این‌ها در سایه تدابیر حکیمانه حضرت امام خمینی (ره) محقق شد.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه آیت‌الله مکارم شیرازی.
۲. حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی). مجموعه بیانات، قابل دسترسی در www.Khamenei.ir
۳. حضرت امام خمینی (ره) (۱۳۷۸). صحیفه نور. تهران: موسسه حفظ و نشر آثار امام خمینی جلد ۱ تا ۲۲.
۴. بهشتی، سید محمدحسین (۱۳۷۷). مبانی نظری قانون اساسی. تهران: بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های شهید آیت‌الله بهشتی.
۵. پولادی، کمال (۱۳۸۰). از دولت اقتدار تا دولت عقل در فلسفه سیاسی مدرن. تهران: نشر مرکز.
۶. حاتمی، محمدرضا (۱۳۷۷). نظریه انقلاب در اسلام. تهران: شرکت چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
۷. خودسیانی، مصطفی؛ مراد پیری، هادی (۱۳۹۱). بررسی نقش رهبری و فرماندهی نظامی در دفاع مقدس و جنگ آینده از منظر فرماندهان عالی جنگ. مجله سیاست دفاعی، دوره ۲۱، شماره ۸۱.
۸. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۰). لغتنامه دهخدا. تهران: انتشارات رشد.
۹. دانایی‌فرد، حسن و همکاران (۱۳۸۹). اجرای خط‌مشی عمومی. بررسی نقش خردگرایی. در مرحله تدوین خط‌مشی. پژوهش‌های مدیریت در ایران، دوره ۱۴، شماره ۴.
۱۰. رون، مهسا (۱۳۹۹). تحلیل گفتمان عقلانیت مبتنی بر معنویت در روایتگری دفاع مقدس. فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، دوره ۲۳، شماره ۸۷.
۱۱. مجردی، سعید؛ اسلامی، محمد (۱۳۹۷). تدوین راهبردهای علم و فناوری دفاع همه‌جانبه در جمهوری اسلامی ایران در جنگ احتمالی آینده. فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دوره ۱۶، شماره ۷۲.
۱۲. محمدی، رحیم (۱۳۸۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی عقلانی. تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران، انتشارات باز.

۱۳. مجیدی، حسن (۱۳۹۳). عقلانیت سیاسی در اندیشه فارابی و توماس آکویناس. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۱۴. مرشدی زاد، علی و همکاران (۱۳۹۰). پدیده رادیکالیسم و شواهدی از آن در انقلاب اسلامی. فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۱۸.
۱۵. نظری، نصرالله (۱۳۹۴). عقلانیت به مثابه منطق کنش در علوم انسانی اسلامی. پژوهشنامه علوم انسانی اسلامی، شماره ۳.

